

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ
ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО,
ІНФОРМАЦІЙНОГО ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО
РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО
ГОСПОДАРСТВА**

МОНОГРАФІЯ

Дніпро
Пороги
2020

*Рекомендовано вченою радою
Національної металургійної академії України
(протокол № 3 від 04.03.2020 р.)*

Рецензенти:

Галушка З.І. – д-р. екон. наук, проф., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Павлова В.А. – д-р. екон. наук, проф., Університет імені Альфреда Нобеля

Череп А.В. – д-р. екон. наук, проф., Запорізький національний університет

Головні редактори

Савчук Л.М. – к.е.н., професор,

Бандоріна Л.М. - к.е.н., доцент

Національна металургійна академія України

Колектив авторів

С 89 Сучасні підходи до соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку суб'єктів національного господарства: монографія/за ред. Л.М. Савчук, Л.М.Бандоріної. – Дніпро: Пороги, 2020. – 520 с.

ISBN 978-617-518-381-6

Монографія виконана в межах теми дослідження «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (державний реєстраційний номер 0116U006782) і розрахована на широке коло вітчизняних фахівців, науковців. Представлено результати досліджень щодо соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку національного господарства.

Матеріали монографії подано в авторській редакції.

При повному або частковому відтворенні матеріалів даної монографії посилання на видання обов'язкове.

Представлені у виданні наукові доробки та висловлені думки належать авторам.

ISBN 978-617-518-381-6

© Колектив авторів, 2020

ПЕРЕДМОВА

Питання соціально-економічного та науково-технічного розвитку як національної економіки вцілому, так і окремих суб'єктів господарювання на тлі зростаючого впливу інформатизації та цифровізації на процеси, що відбуваються у виробництві, економіці, фінансах та інших сферах діяльності, стають дедалі більш актуальними. Особливої важливості набувають дослідження означних питань за соціально-орієнтованої економічної моделі розвитку країни. Можливості стабільного соціально-економічного розвитку національної економіки в сучасних умовах визначаються багатьма чинниками, які необхідно досліджувати. Потребують подальшого наукового осмислення новітні теоретичні, методологічні та фактичні тенденції у соціально-економічних процесах різних секторів економіки України.

Науковцями, що приймали участь у написанні даного монографічного дослідження, охоплено доволі широке коло проблем, висвітлених в параграфах восьми розділів.

Перший розділ присвячено дослідженню навітніх тенденцій в соціально-економічному розвитку національного господарства. Вченими проведено оцінку структурних змін в секторальній моделі розвитку, розглянуто засоби підвищення ефективності національної економіки та фінансово-економічної безпеки в кризових умовах.

У другому розділі висвітлено підходи до соціально-економічного розвитку об'єднань підприємств та громад. Науковцями розглянуто підходи до фінансового і інноваційного розвитку ФПП, запропоновано моделі бюджетного планування соціально-економічного розвитку ОТГ, висвітлено особливості розвитку кластерів.

Третій розділ розкриває взаємозв'язок сталого розвитку економіки та «зеленої економіки», висвітлює тенденції розвитку національного сільського туристичного бізнесу, напрямки інституціоналізації туристичної індустрії.

У четвертому розділі представлено напрацювання щодо фінансово-соціального розвитку суб'єктів господарювання. Зокрема, розкрито фінансові, інноваційні та інвестиційні засади ефективного функціонування підприємств, особливості використання фінансових ресурсів, управління ліквідністю. Також приділено увагу питанням модернізації організаційної структури підприємств в умовах економіки знань.

П'ятий розділ містить результати досліджень проблем розвитку ринку праці в Україні під впливом тенденцій соціально-економічної глобалізації. Проаналізовано позиції підприємств в умовах

реформування професійної освіти, представлено математичну модель розвитку людського капіталу підприємств.

Параграфи шостого розділу розкривають питання ролі маркетингу в розвитку суб'єктів національного господарства. Акцентовано на необхідності стратегічного маркетингового планування, маркетингового забезпечення системи управління збутовою політикою; розкрито важливість маркетингових комунікацій.

Сьомий розділ висвітлює наукові підходи до моделювання та методик оцінки розвитку суб'єктів господарювання різних сфер діяльності. Зокрема, розглянуто можливість впровадження інструментарію стратегічного планування, здійснено комплексну оцінку економосоціоекологічної ефективності діяльності підприємств; висвітлено теоретико-прикладні аспекти моделювання процесу блокування наслідків бізнес-конфліктів, запропоновано методику вибору кількості економічних вимірювань вартості при встановленні ступеня невизначеності результатів незалежної експертної оцінки.

Восьмий розділ присвячено дослідженню сучасного стану та трансформаційним процесам у царині науково-технічного розвитку суб'єктів національного господарства. Розкрито тенденції розвитку ринів роздрібної торгівлі, акцентовано на загальних суперечностях ринку споживчих товарів, розкрито проблеми розподілення транспортних потоків в містах, висвітлено питання системи державного управління в напрямі розвитку постійних пристроїв транспортної системи України.

Повною мірою усвідомлюючи, що далеко не всі аспекти досліджуваної теми отримали в монографії всебічне відображення, а деякі положення й висновки можуть бути предметом наукової дискусії, маємо сподівання, що теоретичні узагальнення, методичні напрацювання, висновки та рекомендації, наведені в даній монографії, стануть в нагоді широкому колу читачів, які цікавляться проблемами соціально-економічного розвитку різних сфер національної економіки.

Глибоко шануючи результати наукових досліджень, авторський стиль та внесок кожного з авторів у загальний результат, редакційна колегія визначила значення і місце кожного з цих матеріалів у монографії, а також їх взаємодію, ієрархічну структуру і відображення, зберігаючи авторський стиль викладення матеріалів.

Монографія виконана в межах теми дослідження «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (державний реєстраційний номер 0116U006782) і спрямована на обмін результатами наукових досліджень за проблематикою монографії.

1.7. Концептуальні засади інноваційного розвитку аграрного сектору національного господарства

Розвиток аграрного сектору об'єктивно є визначальним у розвитку національного господарства України, а необхідність розроблення ефективної концепції інноваційного розвитку аграрного сектору, яка б базувалась на сучасних засадах теорії інновацій невинно зростає.

У становленні та розвитку теорії інновацій її дослідники виділяють п'ять основних етапів: класична теорія інновацій (Шумпетер Й., Зомбарт В., Мічерліх В.), теорія довгих хвиль (Кондратьєв М.Д.), неокласична (постшумпетерівська) теорія інновацій (Менш Г., Калецкі М., Хартман В., Твісс Б., Хауштайн Х. та ін.), теорія прискорення (інноваційного підприємництва) (Друкер П., Твісс Б.), соціально-психологічна теорія (Барнет Х., Денісон Е.). Усім цим етапам еволюції теорії інновацій притаманна спільна ознака – підпорядкованість (пряма чи опосередкована) загальній концепції економічного розвитку [1]. З огляду на це досліджувати сучасну концептуальну теорію інновацій доцільно у контексті концепції економічного розвитку. Звичайно, що це не означає, що не варто досліджувати й інші бачення науковців щодо взаємозв'язку теорії інновацій та економічного розвитку, а також аналізу показників та методів оцінювання стану інноваційної діяльності, адже все це сприятиме розробці обґрунтованих науково-методичних підходів до вирішення питання взаємодії теорії інновацій та економічного розвитку. Зокрема, однією з таких концепцій є концепція кластерів інновацій (концепція інноваційної капсули), яка описує взаємодію різних інновацій та їх вплив на інноваційний процес [2]. Вона враховує технологічні й економічні аспекти інноваційного процесу однак передбачає застосування великого масиву даних, які практично отримати дуже складно, що обмежує сферу її застосування, та недостатньо враховує вплив на інноваційний процес державної інноваційної політики. У постіндустріальному світі передових економік побутує також теорія потрійної спіралі, відповідно до якої домінуючу роль у системі інноваційного розвитку відіграють інститути, відповідальні за створення нового знання [3].

Залежно від об'єкта і предмета дослідження інновації

можна розглядати як: зміни (Шумпетер Й., Яковець Ю.); процес (Тідд Д., Бессант Д., Павітт К., Санто Б., Черваньов Д., Нейкова Л.); результат (Рігс Х., Хіппель В., Фатхутдінов Р.) [4]. Синтезуючи різні бачення, можна зробити висновок, що інновація – це результат втілення чи матеріалізації новаторської ідеї у певній предметній субстанції – продукті, технології, засобі людської діяльності чи послугі, для якої властиві нові споживчі якості, а реалізація передбачає зміну усталених, звичних способів діяльності, створення нового чи урізноманітнення старого попиту з метою отримання економічного, соціального, екологічного чи іншого ефекту [5]. Тобто, можна сказати, що інновація являє собою завершений результат творчої праці винахідника, основаної на нових знаннях, відкриттях чи винаходах, який представлений на ринку у вигляді нового (або удосконаленого) продукту, процесу, послуги чи системи управління в очікуванні масового практичного застосування.

Стосовно аграрного сектору економіки деякі економісти [1] під інновацією розуміють нагромадження нових знань, матеріалізованих у високоефективних, ощадливих технологіях, технологічних елементах – нових сортах і гібридах рослин, порід і породних груп тварин, кросів птиці, машин, обладнання, устаткування, робочих органів машин і знарядь, нових видів добрив, хімічних засобів захисту рослин і тварин, матеріалів, нових прогресивних форм організації виробництва та праці, нових видів послуг тощо, створених у науково-дослідних установах, визнаних доцільними для застосування на практиці, що забезпечують підвищення економічної та соціальної ефективності суспільного виробництва. Тобто це те, що раніше не існувало, але перебуває у фазі становлення.

Отже, інновації несуть у собі щось нове, пов'язане з якісними змінами в економічному процесі, спрямоване на динамічні шляхи зростання. Однак нове науково-технічне досягнення перестає бути інновацією відразу після того, як воно знаходить масове застосування у діяльності людини [6].

Окрім терміну «інновація» у сучасній економічній літературі широко використовуються такі терміни, як «інноваційна діяльність», «інноваційні процеси», «інноваційна сфера», «ринок інноваційної продукції» тощо.

Зацікавленість інноваціями, як економічним явищем, в

аграрному секторі економіки пов'язана з його переходом на інноваційну модель розвитку, що викликало нові проблеми, які необхідно вирішувати, щоб забезпечити подальший економічний розвиток та конкурентоспроможність сільськогосподарської сфери України на світовому ринку. Інноваційне оновлення аграрної сфери України, як зазначає В. Юрчишин [7], виступає концептуальною основою новітньої аграрної політики й забезпечуватиме завоювання й надійне утримання ринкових ніш, прискорене освоєння світових науково-технічних досягнень у поєднанні з вітчизняними здобутками, виведення аграрного сектору української економіки на істотно вищий рівень розвитку.

Слід також наголосити, що проголошений перехід на інноваційну модель розвитку економіки є природним наслідком інтеграції України у світовий економічний простір, де вплив конкуренції дуже важливий, а екстенсивна модель розвитку вже вичерпала свої можливості. До того ж зростання ролі інновацій у створенні умов для підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки, прискорення розвитку високотехнологічних виробництв, спроможних продукувати наукоємну продукцію, підвищення технологічного рівня підприємств зумовлюють поглиблений інтерес економістів до цієї галузі наукових знань. Вони дедалі частіше звертаються до першоджерел, намагаючись виявити “генетику” закономірностей сучасних інноваційних процесів як багатовекторного поняття, що характеризується світоглядними, методологічними та прикладними аспектами. Розуміння цих аспектів є принципово важливим для розв'язання як теоретичних, так і практичних питань розвитку інноваційних процесів в аграрній сфері.

На думку економістів-аграрників, зокрема, В. Амбросова, О. Дацій, М. Зубець, О. Крисального, М. Кропивко, П. Музики, П. Саблука, В. Трегобчука, В. Ситника та ін., які досліджували інноваційний процес у сфері вітчизняного агропродовольчого виробництва, під агроінноваціями у найширшому значенні цього терміну треба розуміти новачії, що реалізуються в аграрній сфері та забезпечують прирощення там економічного, екологічного і соціального ефектів [8].

Агропромислове виробництво України є складовою національного господарства та виступає єдиною цілісною виробничо-економічною системою, що об'єднує низку

сільськогосподарських, промислових, науково-виробничих і навчальних галузей, спрямованих на одержання, транспортування, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції. За своїм складом та структурою воно відрізняється від інших міжгалузевих комплексів тим, що значно впливає на соціально-економічний розвиток країни, рівень життя населення, визначає продовольчу безпеку та забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною.

Отже, агропромислове виробництво відіграє велику роль у розвитку економіки України, адже займає значну частку в товарному експорті країни, і нині демонструє зростаючі тенденції діяльності. Проте, вітчизняна сільськогосподарська продукція характеризується низьким рівнем конкурентоспроможності на європейському ринку. Ключем для вирішення цієї проблеми виступає інноваційний розвиток агропромислового виробництва, який дозволить змінити характер виробничої діяльності, перейти до нової організаційно-технологічної структури аграрного виробництва і забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на ринках збуту [9].

Інноваційна діяльність займає центральне місце в системі суспільного виробництва, що видно з рис. 1 [10].

Рис. 1. Місце інноваційної діяльності в системі суспільного виробництва

Процес створення інновацій відбувається за участю відповідного інституціонального комплексу, до складу якого входить освіта, наука, нормативно-правова база, інститути фінансової підтримки інноваційної діяльності, суспільні норми і традиції. У широкому розумінні інноваційна діяльність – це етап життєдіяльності суспільства, який об’єднує різні чинники суспільного розвитку (економічні, соціальні, політичні та ін.).

Тобто це комплекс робіт, пов'язаних зі створенням інновацій, а також сукупність практичних дій щодо їх реалізації. У Законі України “Про інноваційну діяльність”[11] інноваційну діяльність визначено як: “діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів та послуг”. Інноваційною діяльністю також називають діяльність, спрямовану на використання результатів наукових досліджень і розробок для розширення й оновлення номенклатури та поліпшення якості продукції (товарів, послуг), що випускаються, удосконалення технології їх виготовлення з подальшим впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому і зовнішньому ринках [12].

Інноваційну діяльність у сільському господарстві більшість учених трактує як комплексний процес створення нових або більш продуктивних високоврожайних сортів, поголів'я худоби, елітного насіння, високопродуктивних сільськогосподарських машин і агрегатів, упровадження прогресивних техніко-технологічних, організаційно-економічних й управлінських рішень тощо [13].

Інновації є ефективним засобом динамічної конкурентної боротьби, а також основою сучасних науково-технічних революцій. Адже інноваційна діяльність спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових товарів і послуг з високою конкурентоспроможністю [14]. У результаті інноваційної діяльності створюються інноваційні продукти (результати науково-дослідних робіт), інноваційна продукція (товар із новими для ринку якостями та властивостями), а також інновації (новостворені або вдосконалені технології, продукція чи послуги, організаційно-технічні рішення).

Якщо простежити весь процес перетворення об'єктів інтелектуальної власності в інноваційний продукт або продукцію, то утворюється ланцюг, що об'єднує такі ланки: науку–техніку–виробництво–споживання. Це – складові інноваційного процесу, який визначається як комплекс послідовних робіт від одержання теоретичного знання до використання товару, створеного на основі нового знання.

В економічній літературі поняття „інноваційний процес”

розглядається під різним кутом і постійно уточняється. На відміну від інноваційної діяльності під інноваційним процесом розуміють життєвий цикл інновації, який проходить ряд етапів, починаючи від виникнення ідеї і аж до розробки інноваційного продукту та його впровадження. Таким чином, інноваційний процес пов'язаний зі створенням, освоєнням і розповсюдженням інновацій, у межах якого для одержання прибутку розробники інновацій створюють і просувають їх до споживача. Починається інноваційний процес з появи ідеї і закінчується її комерційною реалізацією [1]. Відомий дослідник Б. Санто, аналізуючи різні моделі інноваційного процесу, стверджує, що це «постійний і безперервний потік перетворення конкретних технічних, технологічних, організаційно-управлінських, соціальних та інших ідей на основі наукових розробок у нові технології або окремі її складові частини й інші заходи, доведення їх до використання безпосередньо у виробництві з метою отримання якісної продукції»[15].

Інноваційний процес в аграрному секторі, на наш погляд, слід розглядати як цілеспрямовану діяльність для отримання нових продуктів, технологій і послуг, які забезпечують економічну, технологічну, екологічну або соціальну ефективність сільськогосподарських підприємств.

На формування й розвиток інноваційного процесу в аграрному секторі економіки впливають такі основні особливості сільського господарства:

- 1) значні відмінності між регіонами країни за природно-кліматичними умовами і спеціалізацією виробництва;
- 2) різноманітність видів виробленої сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки, істотна різниця в технології обробки продукції, вирощуванні й годівлі тварин;
- 3) наявність великої різноманітності типів виробництва за різними організаційно-правовими формами та формами власності, розмірами, спеціалізацією, підпорядкованістю, кооперацією тощо;
- 4) значна залежність технологій виробництва в сільському господарстві від природно-кліматичних умов, дорожньо-транспортних мереж, віддаленості від постачальницьких центрів і ринків збуту продукції й інших

чинників;

5) відособленість сільськогосподарських товаровиробників, віддаленість від інформаційно-консультаційних служб і організацій, які виробляють науково-технічну продукцію;

6) різний соціально-освітній рівень робітників сільського господарства;

7) відсутність чіткого й науково обґрунтованого організаційно-економічного механізму передачі наукових розробок сільськогосподарським товаровиробникам і, як наслідок, суттєве відставання галузі в освоєнні інновацій виробництвом.

Узагальнено структуру інноваційного процесу за тривалістю його в часі можна подати у вигляді чотирьох основних етапів: створення наукових розробок; розповсюдження інновацій (доведення інформації про інновації, навчання); освоєння інновацій у виробництві; оцінка ефективності інновацій. Інноваційний процес передбачає постійне організаційно-економічне, технічне й технологічне оновлення сільськогосподарського виробництва, спрямоване на його удосконалення з урахуванням досягнень техніки, науки і світового досвіду. Кінцеву мету здійснення інноваційного процесу в аграрному секторі нашої країни можна сформулювати, як формування аграрної економіки інноваційного типу, за якої освоєння досягнень науки і передового досвіду відбуватиметься прискореними темпами.

Аналізуючи інноваційний процес в аграрному секторі економіки, треба розглянути власне таке поняття, як «аграрний сектор економіки». Сьогодні це поняття більшістю науковців розглядається як більш широке порівняно з таким не менш поширеним терміном як «агропромисловий комплекс» (АПК), хоча з самої будови останнього терміну напрашується асоціація «аграрний сектор економіки + промисловий сектор», яка схиляє до визнання поняття «АПК» як більш широкого порівняно з терміном «аграрний сектор економіки». Однак, на термін «промисловий» можна й дивитися і як на виокремлення певного сегменту в структурі аграрного сектору економіки поряд з іншими сегментами (наприклад, аграрна освіта й наука). Так, Н. Т. Гончарук [16] визначає аграрний сектор економіки як

сукупність взаємопов'язаних галузей сільського господарства і функціонально пов'язаних обслуговуючих формувань, які задовольняють потребу в продуктах харчування і сировини для переробної промисловості. До системи аграрного сектора економіки, крім сільськогосподарських підприємств, Н. Т. Гончарук включає також заклади аграрної освіти, наукові, науково-дослідні установи та центральні і місцеві органи управління аграрним сектором економіки [16]. На думку І. Г. Сурай, в широкому розумінні аграрний сектор економіки охоплює всі підприємства України незалежно від форми власності і організаційно-правової форми, що виробляють сільськогосподарську продукцію й продукти її первинної переробки, та пов'язані з ними обслуговуючі підприємства, а також організації (установи), що здійснюють розробку та реалізацію державної аграрної політики. У вузькому розумінні аграрний сектор економіки І. Г. Сурай розглядає тільки як сектор, що охоплює всі підприємства, які виробляють сільськогосподарську продукцію, здійснюють її первинну переробку, та обслуговують зазначені процеси. Вона спеціально наголошує на необхідності розмежування понять «агропромисловий комплекс» і «аграрний сектор економіки» [17].

Отже, саме існування терміну «АПК» говорить про те, що розмежування аграрного й індустріального (промислового) сектору є досить умовним. АПК – це єдина цілісна виробничо-економічна система, яка охоплює низку галузей спеціалізованих на виробництві продовольства. До структури сучасного українського АПК входять такі складові: по-перше, власне саме сільське господарство, центральна ланка АПК; по друге, система забезпечення сільського господарства різним устаткуванням і засобами виробництва: комбікормова, мікробіологічна промисловості, сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив і хімікатів, сільське будівництво; по-третє, заготівля, збереження й переробка сільськогосподарської продукції, як то харчова, м'ясо-молочна, борошномельно-круп'яна, в також такі допоміжні галузі, як транспортування, зберігання й реалізація сільськогосподарської продукції, торгівля і громадське харчування. Ці складові об'єднуються в різного роду агропромислові об'єднання,

агрокомбінати, агрофірми, асоціації, виробничі й науково-виробничі системи тощо.

Ще одне поняття, яке потрібно зіставити з поняттям «аграрний сектор економіки» це поняття «сільське господарство». Попри те, що «аграрний» у перекладі з латини буквально означає «сільськогосподарський, земельний» і формально ці терміни можна вважати синонімами, і досить часто ці слова так і вживаються – як синоніми, але сьогодні їх значення в науковій термінології еволюціонували так, що «аграрний сектор економіки» вважається ширшим поняттям ніж «сільське господарство». Так, у розділі II ст.32 Договору про заснування Європейської Спільноти щодо питання здійснення спільної сільськогосподарської політики, зазначається, що «спільний ринок охоплює сільське господарство та торгівлю сільськогосподарською продукцією», де під останньою розуміється «продукція, вирощена на землі, продукти тваринництва та рибальства, а також продукти первинного обробітку, безпосередньо пов'язані з цією продукцією» [18]. У Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» зазначається, що «Основні засади» поширюються на аграрний сектор економіки, до якого віднесені сільське та рибне господарство, харчова промисловість і перероблення сільськогосподарських продуктів, а також на аграрну науку і освіту, соціальну сферу села, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення [19].

Світоглядні засади державного управління аграрним сектором від концептуалізації у структурі державно-управлінської свідомості феномену аграрного сектору, визначення його меж в контексті суспільства, його складових, структури та функцій, узагальнення наукових дефініцій дало змогу констатувати, що під поняттям «аграрний сектор» в широкому сенсі усталилося розуміти сільське господарство разом з формуваннями продовольчої та переробної промисловості, заклади аграрної освіти й науки, центральні і місцеві органи управління аграрним сектором економіки. А у вузькому розумінні поняття «аграрний сектор» розглядають лише як сектор економіки де виробляють сільськогосподарську продукцію та здійснюють її первинну переробку [2; 9; 7; 16].

Для сільського господарства України проблема активізації

інноваційного процесу набуває особливого значення, враховуючи особливості цієї галузі, пов'язані з наявністю живих організмів, сезонністю, підвищеними ризиками тощо. Тому у сільському господарстві, на відміну від інших галузей, розробка та освоєння інновацій відбувається повільніше. Так, внаслідок довготривалості етапів розробки й апробації фундаментальних інновацій в сільському господарстві, результати наукових досягнень у селекції сільськогосподарських культур дають найбільшу віддачу через 15–20 років від початку фінансування кожного напрямку наукової роботи, а в селекції порід тварин – 20 років і більше. Прискорення цього процесу вимагає застосування на державному рівні певних мотиваційних економічних інструментів.

Активізація інноваційної діяльності на сільськогосподарських підприємствах – це впровадження у виробництво конкурентоспроможних нових технологій одержання сільськогосподарської продукції в рослинництві та тваринництві; застосування продуктивніших порід у тваринництві та стійкіших до хвороби і несприятливих природно-кліматичних проявів сортів і гібридів рослин; біотехнологій, що дають змогу одержати нові високоякісні продукти з оздоровчим і профілактичним ефектом; застосування нових технічних засобів і технологій обробітку ґрунту, очищення та зберігання сировини; застосування енергозберігаючих технологій, екологічних інновацій, які, відповідно, дають змогу підвищити врожайність та продуктивність, мінімізувати втрати й підтримувати якісний стан навколишнього природного середовища.

Досвід розвинених країн переконує, що для створення інновацій, які б не поступалися світовим аналогам, наукова сфера потребує щорічного масштабного фінансування і всебічної державної підтримки, що надзвичайно важливо в умовах стрімкого поширення на українському наукоємному ринку техніки й технологій іноземних компаній. Особливо це стосується імпорту сільськогосподарської техніки, насіння іноземних сортів сільськогосподарських культур і засобів захисту рослин.

Сьогодні українські підприємства агропромислового виробництва, які активно застосовують інновації, ні в чому не поступаються іноземним конкурентам, а інколи і перевершують

їх. Тобто, в Україні є приклади успішного освоєння інновацій підприємствами АПК, але таких, на жаль, абсолютна меншість. Більшість виробників сільськогосподарської продукції демонструють низький рівень продуктивності праці через незадовільне фінансове становище. У той же час, для підвищення продуктивності праці величезне значення має поширення інновацій. Зростаюча потреба вітчизняних товаровиробників аграрного сектора в інноваціях, на думку Павлової Г. Є., пов'язана з тим, що [20]:

- певною мірою зросла сприйнятливість до передових технологій;
- створено нові підприємства, що зумовлено приходом у галузь нових власників та інвесторів;
- модернізовані через низький рівень ефективності деякі господарства, які відчувають потребу в передових технологіях;
- посилюється державна підтримка аграрного сектора економіки країни;
- є значна кількість учасників, зацікавлених у створенні та просуванні, освоєнні інновацій в аграрному секторі.

З точки зору об'єктів інновацій, що беруть участь у виробничих процесах [21], інновації в аграрному секторі – це інновації, що зачіпають безпосередньо процеси, учасниками яких є люди, машини і устаткування, а також елементи біосистеми, існування яких в природному середовищі неможливе або можливе тільки з втратою базових функціональних характеристик. Якщо врахувати всі внутрішні і зовнішні взаємозв'язки і взаємодії в агропромисловому виробництві, то за цільовою спрямованістю агроінновації можна розподілити на такі групи [22]:

1. Інновації, спрямовані на вдосконалення об'єктів, що взаємодіють в процесі виробництва продукції: інновації, спрямовані на вдосконалення об'єкту «людина»; інновації, спрямовані на вдосконалення середової компоненти; інновації, спрямовані на вдосконалення системи механізмів, які використовуються в аграрній сфері, наприклад, підвищення надійності вузлів і агрегатів, підвищення економічності і ККД механізмів.

2. Інновації, спрямовані на вдосконалення взаємодій усередині агровиробничої системи: інновації, спрямовані на

вдосконалення взаємодії людини і середового компонента; інновації, спрямовані на вдосконалення взаємодії між людиною і машиною, наприклад, створення ергономічних і інтуїтивно зрозумілих інтерфейсів; інновації, спрямовані на вдосконалення взаємодії між механізмами і середовою компонентою, наприклад, розробка тракторів зі зниженим тиском на ґрунт, що забезпечує оптимальніші режими вологості для кореневої системи рослин; інновації, спрямовані на вдосконалення взаємодії людини і продукту.

3. Інновації, спрямовані на вдосконалення взаємодії із зовнішнім середовищем функціонування агробізнесу: інновації, спрямовані на вдосконалення взаємодії між людиною і доквіллям, наприклад, прийняття державних програм підтримки бізнесу, що забезпечують, вибір і реалізацію найбільш екологічних проектів [22].

Для аграрних підприємств запровадження інновацій у виробництво – це передусім впровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції; застосування нових, більш продуктивних порід у тваринництві та нових сортів рослин, більш продуктивних і стійкіших до захворювань та несприятливих до природно-кліматичних проявів; використання біотехнологій, які дають змогу отримати більш якісні, корисні продукти, що мають оздоровчий та профілактичний ефект; застосування нових технічних засобів та технологій обробітку ґрунту, очистки і зберігання сировини; застосування енергозберігаючих технологій, застосування екологічних інновацій, які відповідно дають змогу збільшити врожайність, продуктивність, мінімізувати витрати та гарантувати безпеку навколишнього середовища [23].

Інноваційні процеси в аграрному секторі відрізняються різноманіттям регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей. Комплексний характер інновацій в аграрному секторі пред'являє специфічні вимоги до інноваційного механізму (нормативно-правової бази інноваційного розвитку, організації і управління, інноваційного маркетингу, розвитку інноваційної структури тощо). Адже у сільському господарстві навіть щонайменше упущення повертається небажаними наслідками.

Також, аграрні інновації порівняно з інноваціями в інших

галузях економіки вирізняють: тривалий процес розробки новації; інновації носять переважно поліпшуваний характер; у дослідженні живих організмів провідна роль належить науково-дослідним установам; залежність від природної зони та клімату. Усе це зумовлено, в першу чергу, особливостями самого сільського господарства, де основним фактором виробництва виступає земля, взаємодія з живими організмами (рослинами, тваринами, мікроорганізмами), сезонний характер виробництва, високий рівень ризику [24].

Аналіз умов і чинників, що впливають на інноваційний розвиток аграрного сектора, дозволив умовно поділити їх на негативні (стримуючі інноваційний розвиток) і позитивні (що сприяють прискоренню інноваційних процесів).

До негативних чинників впливу на інноваційний розвиток аграрного сектора можна віднести:

- ризик інноваційних процесів в аграрному секторі;
- недофінансування інноваційної діяльності в аграрному секторі;
- відсутність цілісної державної інноваційної політики і стратегії розвитку сільського господарства;
- недостатнє кадрове забезпечення агропромислового виробництва у галузі інноваційного менеджменту.

До позитивних чинників впливу на інноваційний розвиток аграрного сектора відносять [25]:

- відхід від адміністративного управління економікою;
- різноманіття форм господарювання;
- прагнення до нарощування фахового кадрового потенціалу;
- зростаючий попит на інновації у певного прошарку сільськогосподарських товаровиробників.

На думку Г. М. Саранчука, основними особливостями інноваційної діяльності в аграрному секторі є такі [26]:

- різноманітність сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, вагома різниця в технологіях їх виробництва;
- значна диференціація окремих регіонів країни за агротехнологічними умовами виробництва;
- залежність використовуваних у сільському господарстві

технологій від природних умов;

- розпорошеність сільськогосподарського виробництва на значній території;

- велика різниця в періодах виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції;

- відособленість сільськогосподарських товаровиробників від наукових установ, що займаються виробництвом науково-технічної продукції;

- відсутність організаційно-економічного механізму передачі досягнень науки сільськогосподарським товаровиробникам.

Комплексний характер впровадження інновацій в аграрному секторі диктує специфічні вимоги до загального механізму інноваційного розвитку (нормативно-правової бази інноваційної діяльності, організації та управління, інноваційного маркетингу, розвитку інноваційної структури тощо). На сучасному етапі розвитку національної економіки, пов'язаному з входженням та адаптацією до вимог світового ринку, спостерігаємо виникнення складного становища вітчизняного бізнесу, особливо в аграрному секторі економіки. Така ситуація обумовлюється, насамперед, низькою конкурентоспроможністю аграрних підприємств у порівнянні з зарубіжними виробниками, що вимагає активного впровадження вітчизняного і світового досвіду роботи аграрних форм бізнесу, які відповідають сучасним світовим тенденціям розвитку [25].

Передусім інноваційний розвиток аграрного сектора економіки залежить від інвестиційного забезпечення в основні галузі сільського господарства. Створення умов для макроекономічної збалансованості сприятиме підвищенню ділової активності сільськогосподарських товаровиробників, що є результатом цілеспрямованого впливу сукупних факторів (інвестиційних, маркетингових, виробничих та інших) для забезпечення розвитку їх економічного, інвестиційного та інноваційного потенціалу. Досліджуючи інвестиційне забезпечення інновацій у сільському господарстві треба проаналізувати не лише динаміку залучення інвестицій, а й співвідношення економічних та інвестиційних показників, що характеризують ступінь мінливості інвестиційної діяльності аграрного сектора (рис. 2) [27].

Рис.2. Інвестиційне забезпечення інновацій у сільському господарстві

Таким чином, як видно з рис. 2, інвестиційне забезпечення інновацій у сільському господарстві – це фактичний результат складної динамічної взаємодії усіх його складових, а також потенційних можливостей інвестування та рівня ймовірності досягнення визначеної кінцевої мети інноваційної діяльності сільськогосподарського товаровиробника.

Щоб створити сприятливі умови для інноваційно-інвестиційного розвитку виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників в Україні, потрібно мінімізувати фінансові ризики сільського господарства, що стримують потенційних інвесторів. Заходи щодо фінансового оздоровлення аграрного сектора повинні стати пріоритетом у державній аграрній політиці. Можна виділити три головних стратегічних напрями інноваційного розвитку аграрного сектора економіки [28]:

- застосування технологій, що сприяють здешевленню виробленої агропромислової продукції без втрат її якості;
- впровадження технологій, які потенційно дають можливість істотно підвищити якість продуктів харчування й аграрної сировини;
- використання технологій і біологічних засобів, що забезпечують виробництво екологічно чистої продукції й гарантують безпечну сільськогосподарську діяльність.

Економічний аналіз свідчить, що в Україні інноваційна сфера займає у загальному обсязі виробничої продукції незначну питому вагу (близько 10%). Причому основними принципами державної інноваційної політики у сфері сільського господарства є такі [29]:

- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази щодо інноваційної діяльності;
- створення умов для розвитку вітчизняного науково-технічного потенціалу;
- забезпечення співпраці та взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери.

Основною проблемою розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі є нерозвиненість ринку інноваційної продукції,

відсутність ефективного організаційно-економічного механізму управління інноваційними процесами. Науково-технічні розробки не завжди є продуктом, готовим для ефективною реалізації в агропромисловому виробництві. Відсутні структури, що займаються вивченням попиту на інновації.

Для розвитку інноваційних процесів в сфері АПК необхідно вирішити ще цілу низку завдань державної інноваційної політики [24]. Існує чимало інших невирішених проблем ефективного використання інновацій та їх впровадження, що супроводжується втратою конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства не тільки на міжнародному, але й на місцевому рівнях.

Головною причиною гальмування інноваційного розвитку аграрного сектору України є брак фінансових ресурсів, спад платоспроможного попиту на вітчизняну продукцію з боку держави та підприємницького сектору, непривабливість вітчизняних підприємств для іноземних інвесторів через невміння держави фінансово грамотно спрямувати грошові потоки, негативний вплив інфляційних процесів, високі відсоткові ставки за банківські кредити, неплатоспроможність замовників, економічний ризик, недосконала нормативно-правова база регулювання інноваційної діяльності, яка є фрагментарною, нецілісною і суперечливою, та інші економічні та політико-правові проблеми [23].

Одним із найважливіших елементів діяльності аграрних підприємств має бути розроблення його інноваційної політики, яка міститиме у собі важливі стратегічні й тактичні аспекти. Метою інноваційної політики повинно бути запровадження інновацій у діяльність підприємств для забезпечення оптимального завантаження виробництва. Вона повинна здійснюватися у таких двох напрямках:

- 1) акцент має бути зроблено на активізації маркетингової політики підприємств з метою кращого вивчення нинішніх потреб ринку і споживачів сільськогосподарської продукції;

- 2) необхідно сконцентрувати увагу на передових досягненнях в науковій і виробничій сферах, новітніх технологіях, управлінських механізмах, оптимізації використання суб'єктами господарювання матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів суб'єкта господарювання.

У розвитку інноваційної діяльності як процесу створення інновацій важливого значення слід надавати інноваційному менеджменту, який за напрямками поділяється на:

- вивчення життєвого циклу інновацій, тобто процесу розвитку і просування інновацій від ідеї до впровадження й поширення на ринку;

- інноватику (теорія руху від інновацій до підприємництва)
- дослідження формування нововведень, супротив нововведенням, дифузія (поширення) нововведень, заміщення нововведень;

- адаптацію людини до нововведень і пристосування їх до потреб людини;

- діяльність інноваційних організацій, розроблення і прийняття інноваційних рішень;

- функціонування ринку нововведень;

- розроблення інноваційних стратегій і концепцій інноваційного розвитку;

- державне регулювання інноваційних процесів [30].

Інноваційний менеджмент здійснюється як на рівні суспільства (економіки), так і на рівні суб'єктів господарювання. Підвалини і стимули інноваційної діяльності у функціонуванні господарських структур в економіці формує інституціональне середовище, тому інститути можна без перебільшення вважати джерелом інновацій. Саме в цьому полягає функція інститутів стосовно інноваційного процесу, адже «ефективними є у першу чергу ті інститути, які заохочують розвиток підприємницьких інновацій, а дії владних структур, спрямовані на консервування встановлених раніше пільг і привілеїв, слід віднести до розгляду неефективних». Отже держава повинна створювати інститути, що стимулюють, а не обмежують розвиток інноваційної діяльності, і які не викликають опортуністичних дій з боку ринкових агентів.

Список джерел

1. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи. Монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 514 с.

2. Савчук А. С., Шимко О. М. Інноваційна діяльність: взаємодія з економікою і проблеми статистики. К.: НДІ статистики, 1997. 49 с.

3. Дежина И. Г., Кисилева В. В. Государство, наука и бизнес в инновационной системе России. URL: <http://timofeev.viperson.ru/data/200902/545300.pdf>
4. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія. URL: <https://www.twirpx.com/file/85705/>
5. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку. Монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 397 с.
6. Білотор Л. В. Інноваційний аспект у підприємстві. Аграрний вісник Причорномор'я: зб. наук. пр. О.: «Астроприни», 2003. Вип. 22. С. 66–67.
7. Юрчишин В. В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізації. Економіка АПК, 2003. № 8. С. 4.
8. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>
9. Ігнатко М.І. Особливості інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України. Науковий вісник Ужгородського Університету, 2018. Серія Економіка. Вип. 2 (52). С. 49-52.
10. Зубенко О. А Генезис системи інноваційного розвитку. Економіка промисловості, 2007. № 2. С. 135–139.
11. Закон України “Про інноваційну діяльність”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
12. Основы инновационного менеджмента: теория и практика : учеб. пособие / под ред. П. Н. Завлина и др. URL: <https://www.twirpx.com/file/116630/>
13. Яценко В.М. Формування та реалізація інвестиційно-інноваційного розвитку сільського господарства. Економіка АПК, 2004. №12. С. 68–74
14. Яворський М. С., Ридель М. І., Довжик В. В., Дмитрасевич І. В Від ідеї до продукту. Львів, 2009. 56 с.
15. Санто Б. Инновация как средство экономического развития. М.: Прогресс, 1990. С. 166.
16. Гончарук Н. Т. Формування й реалізація державної кадрової політики в установах, організаціях і на підприємствах аграрного сектора економіки України: Автореф. дис.к.держ.упр. К., 2002. 20 с.
17. Сурай І. Г. Державне управління аграрним сектором економіки України: функціонально-структурний аспект : дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2005. 280 с.

18. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017

19. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>

20. Павлова Г. Є. Інноваційний розвиток аграрного сектора національної економіки: теоретичні засади, методологія, механізми управління. Монографія. Київ: ТОВ ДКС Центр, 2015. 354 с.

21. Нікіфорова Л. О., Шиян А. А. Управління процесами прийняття інноваційних рішень в сфері high technologies : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2018. 87 с.

22. Гончаренко О. В. Інституціональні аспекти реалізації інноваційних пріоритетів розвитку агропромислового виробництва. Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_5

23. Полегенька М.А. Особливості інноваційної діяльності в агропромислових підприємствах України. Агросвіт, 2017. № 6. С. 49-54.

24. Готра В. В. Еволюція наукових поглядів на сутність поняття «інновація» та її особливості в агропромисловому комплексі. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка, 2014. №3. С. 73-75.

25. Ільчук В.П., Садчиков В.С Концепція організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку підприємств галузі рослинництва. Чернігів : ЧНТУ, 2015. 38 с.

26. Саранчук Г.М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності. Інноваційна економіка, 2010. № 1. С.26-32.

27. Безп'ята І.В. Інвестиційне забезпечення аграрного сектора економіки : монографія. Миколаїв : МНАУ, 2016. 337 с. С. 203.

28. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України. Вісник Національної академії наук України. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2002_2_7.

29. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив : для людей, а не політиків». Постанова Кабінету Міністрів №14 (14-2008-п) від 16 січня 2008 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-08>.

30. Щепина И. Н. Исследование инновационных процессов: эволюция, основные направления и проблемы. URL: <http://www.ecsocman.edu.ru>

© Зянько В.В., Дун Чживей, Нікіфорова Л.О., 2020

- 1.5. Обґрунтування доцільності застосування кібернетичної теорії у процесі управління сталим інноваційним розвитком соціально орієнтованої економіки** 56
Бондар-Підгурська О.В. - д.е.н., доцент
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
- 1.6. Фінансово-монетарна трансмісія в українській економіці** 70
Крилова О.В. – к.т.н., доцент, PhD
Інститут економіки Національного ТУ «Дніпровська політехніка»
- 1.7. Концептуальні засади інноваційного розвитку аграрного сектору національного господарства** 78
Зянько В. В. - д.е.н., професор,
Дун Чживей - аспірант,
Нікіфорова Л. О. - к.е.н., доцент
Вінницький національний технічний університет
- 1.8. Управлінські аспекти реформування системи охорони здоров'я України** 98
Шестакова Т.М. ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

РОЗДІЛ 2. ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПФГ, ОТГ ТА КЛАСТЕРІВ 109

- 2.1. Сучасні підходи до фінансового і інноваційного розвитку промислово-фінансових груп** 109
Бондарчук М.К. - д.е.н., професор,
Паранчук С.В. - к.е.н., професор,
Червінська О.С.- к.е.н., доцент
Національний університет «Львівська політехніка»
- 2.2. Застосування моделі бюджетного планування соціально-економічного розвитку ОТГ** 124
Кащишин В. М. - к.е.н.,
Вівчар О. Й. - к.е.н., доцент,
Джурик Х.Б. - аспірант
Національний університет «Львівська політехніка»

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ
ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО,
ІНФОРМАЦІЙНОГО ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО
РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО
ГОСПОДАРСТВА**

МОНОГРАФІЯ

Головні редактори:

Савчук Лариса Миколаївна, канд. екон. наук, професор,
Бандоріна Лілія Миколаївна, к.е.н., доцент
Національна металургійна академія України

Відповідальна за випуск: Вишнякова І.В.,
канд. екон. наук, доцент

Підписано до друку 03.04.2020 р. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 30,22.
Тираж 300 пр. Зам. № 119.

Видавництво «Пороги»,
49000, м. Дніпро, пр-кт Дмитра Яворницького, 60.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 7 від 21.02.2000.

ISBN 978-617-518-381-6